

Marcin Płaszczyca

Jak wyglądał herb Wadowic?

Wadoviana : przegląd historyczno-kulturalny 2, 5-20

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jak wyglądał herb Wadowic?

Badania nad polską heraldyką miejską, mimo wielu cennych opracowań herbów poszczególnych miast, nadal jeszcze pozostają daleko w tyle w stosunku do rozwoju innych nauk pomocniczych historii. Pierwsze herbarze miast polskich zostały opracowane jeszcze w XIX wieku, głównie przez heraldyków niemieckich i austriackich. Bardzo cennymi pracami są na pewno te, który wyszły spod piór M. Gumowskiego, M. Haisiga, czy też w ostatnich latach prof. S. K. Kuczyńskiego.¹ Każde miasto zasługuje na to, by w ramach badań nad jego przeszłością opisać i wyjaśnić pochodzenie jego herbu. Mój artykuł to odpowiedź na ten postulat odnośnie herbu miasta Wadowic.

Pomimo iż wielu badaczy dziejów Wadowic pisało na marginesach swych prac o herbie miasta, nie doczekał się on jeszcze całościowego i kompletnego omówienia, uwzględniającego jego rozwój historyczny.²

Poniższy artykuł jest próbą odtworzenia ewolucji herbu miasta Wadowic na przestrzeni wieków w oparciu o zebrane przeze mnie źródła sfragistyczne i heraldyczne. Nie mogłem naturalnie wykorzystać i zaprezentować wszystkich źródeł heraldycznych. Ta praca bowiem jest skrótem większego kompletnego omówienia heraldyki miejskiej Wadowic, która zostanie wydana później. Dokonana przez mnie selekcja przedstawień herbu oddaje jednak wszystkie etapy zmian, jakim ulegał od powstania aż do 1995 roku.

Herb miasta jest częścią jego historii i tradycji i jako taki powinien być rozpatrywany w badaniach. Dlatego też dokładne poznanie jego dziejów jest fragmentem poznania dziejów miasta. Należy zatem umieszczać go w konkretnej rzeczywistości historycznej i prawnej, a wówczas stanie się czytelny i zrozumiały.

Dla lepszego przedstawienia ewolucji godła wadowickiego wydzieliłem trzy okresy historyczne, w których funkcjonował i podlegał ewolucji.

1. Geneza i funkcjonowanie herbu miasta Wadowic w okresie staropolskim

Niewątpliwie powstanie herbu miasta i pierwszej pieczęci miejskiej należy wiązać z jego lokacją w średniowieczu. W sfragistyce polskiej pieczęć miejska prawie zawsze, a w szczególności w średniowieczu pojawia się z chwilą zorganizowania samorządu miejskiego tj. lokacji danej miejscowości, osady na prawie miejskim. Dopiero wówczas po lokacji, gdy miasto uzyskiwało rzeczywistą tożsamość ustrojową z własnym samorządem i kancelarią, która mogła wystawiać dokumenty, sporządzano pieczęć z charakterystycznym tylko dla tego miasta herbem. O tym jakie godło miało się znaleźć w herbie miasta, a także o całości pieczęci z legendą włącznie decydował zwykle wójt lub rada miejska, rzadko robił to władca, założyciel miasta lub jego właściciel.³ Następnie tłoki pieczęci przygotowywał złotnik.

W przypadku Wadowic nie można stwierdzić, kiedy miała miejsce pierwsza lokacja miasta.⁴ Główny problem polega na tym, że najstarszym dokumentem lokacji miasta na prawie chełmińskim jest dokument księcia oświęcimskiego Kazimierza z 10 XI 1430 roku. Z innych źródeł wiadomo, że miasto istniało już wcześniej. Jest poświęcone jako „*oppidum Wadowice*” w dokumencie holdowniczym księcia oświęcimskiego Jana na rzecz króla Czech w 1327 roku,⁵ ale nazwa Wadowice występuje już w roku 1325 w rejestrach świętopietrza. W roku 1400 określone są jako „*die stat genant Frawenstat*” w dokumencie króla czeskiego Wacława IV.⁶ Ta niemiecka nazwa miasta umieszczona jest na jego najstarszej pieczęci, którą W. Budka i M. Gumowski datują na XIV wiek.⁷

Pytanie zatem brzmi: kiedy lokowano miasto po raz pierwszy i czy lokacja z 1430 była jedyną lokacją na prawie niemieckim? Andrzej Nowakowski i Jerzy Rajman przyjmują, że miasto było lokowane jeszcze przed 1327 rokiem, być może na prawie polskim. Jest prawdopodobne, że gdzieś między rokiem 1327 a 1400 miała miejsce jeszcze jedna lokacja – tym razem na prawie niemieckim i związana była z kolonistami niemieckimi. Takie przypadki kilkukrotnej kolonizacji i lokacji tych samych miejscowości są znane. Bywało, że pierwsze lokacje nie przynosiły zamierzonych efektów. Miasta popadały w ruinę. Niszczyły je pożary, epidemie i najazdy w czasie wojen. Władcy czy też właściciele lokowali je ponownie. Być może to z tą lokacją wiąże się pojawienie pierwszej rady i kancelarii miejskiej, które później po pożarze w 1430 były zorganizowane na wzór prawa miejskiego chełmińskiego.

Jak ustalił W. Budka odciski najstarszej wadowickiej pieczęci pojawiają się na dokumentach z lat 1567-1712. Są więc stosunkowo późne, jeśli przyjmiemy, że tłok, z którego zostały wykonane, lub jego pierwowzór pochodził z XIV w. Pieczęć jest okrągła ma średnicę 34 mm, w otoku biegnie napis majuskulny, gotycki (fot. 1):

+ S + CIVITATIS+FRAWENSTAT+[...]+SLE

W polu pieczęci na tarczy nie podzielonej, prostokątnej o łukowatych bokach, przedstawiony jest herb miasta w postaci pół orła po prawej stronie i wieży bez zaznaczonych otworów okien i drzwi.⁸

Na uwagę zasługuje tutaj fakt podkreślenia jedności ze Śląskiem i określenie położenia geograficznego miasta poprzez umieszczenie nazwy tej ziemi w otoku pieczęci. Było to spowodowane nie tylko troską o odróżnienie tego miasta spośród innych o tej samej nazwie np. Wschowy (Fraustadt), która jako jeden z głównych ośrodków mennicznych królów polskich była miastem powszechnie znanym, ale także świadczy to o kształcie pewnej świadomości geograficznej i poczuciu przynależności do dzielnicy śląskiej. Należy również pamiętać, że Wadowice wraz z całym księstwem oświęcimskim były lennem króla czeskiego i jako takie znajdowały się poza granicami Królestwa Polskiego. Związki tych terenów z kulturą czeską były wówczas bardzo silne. Rzeczą osobliwą jest, że najstarsza księga sądowna miasta z lat 1463-1549, która niestety nie dochowała się do naszych czasów była sporządzona w języku czeskim.⁹ Tak więc w kancelarii miejskiej posługiwano się oprócz języka niemieckiego - czego dowodem jest pieczęć- również językiem czeskim.

Wielokrotnie próbowano ustalić co może oznaczać godło w herbie miasta Wa-

dowic i jak powinno się go interpretować.¹⁰ Nie można dokładnie określić w oparciu o dostępny materiał sfragistyczno-heraldyczny, jakie barwy miał najstarszy herb Wadowic w XIV i XV w, bowiem w heraldyce Piastów śląskich używano nie tylko orła barwy złotej, jak to próbują sugerować niektórzy autorzy zajmujący się dotąd heraldyką miejską Wadowic, ale również był to orzeł czarny, biały lub czerwony. Najstarsze źródło do heraldyki księstwa oświęcimsko-zatorskiego to herbarz Bartosza Paprockiego (zm. 1614 r.). Księstwo Oświęcimskie miało mieć w herbie czarnego orła ze złotą literą O w błękitnym polu, a zatorskie białego orła ze złotą literą Z na piersi w czerwonym polu. M. Kaganiec uważa, że takie barwy przyjęły księstwa dopiero po 1564 roku. Brak jednak udokumentowania wcześniejszych barw.¹¹

Herb miasta w postaci uszczerbionego orła książęcego z dynastii Piastów wpisuje się w tradycję średniowiecznej heraldyki miast śląskich. Jest kilkadziesiąt miast na terenie Śląska, które mają podobnie ukształtowany herb.¹² Wymienię tu tylko kilka tj. Opole, Racibórz, Wodzisław Śląski, Gliwice a spośród miast z pobliskich terenów są to Bielsko i Kęty. Zasada uszczerbionego orła w herbie miejskim była stosowana w heraldyce południowych Niemiec i na terenie Czech. Wkomponowanie w godło elementów architektonicznych miasta: murów obronnych, wież, ratusza, czy też kościoła jest charakterystyczne dla miast śląskich, ale nie tylko. Te dwa elementy godła Wadowic – uszczerbiony półorzeł książęcy Piastów cieszyńsko-oświęcimskich i fragment architektury miejskiej wieża - stanowią od kilkuset lat trwałą kompozycję odzwierciedlającą stan polityczno-prawny w jakim były Wadowice w chwili lokacji i organizacji osady miejskiej.

Zbislaw Michniewicz uważa, że taka praktyka, stosowana w heraldyce miast śląskich aż do XVIII w, jest wyrazem współistnienia dwóch aspektów symboliki w tych herbach. Pierwszy odnosi się do organizacji prawnej miasta, jego samorządu lub też terytorium. Drugi natomiast ilustruje feudalną zwierzchność, zarówno polityczną, ekonomiczną, jak i jurydyczną. Symbolika feudalna mogła się objawiać poprzez przytoczenie herbu właściciela w całości lub w formie uszczerbionej łącząc się jednocześnie z elementem symboliki samorządu miejskiego.¹³

W przypadku herbu Wadowic w jego najstarszej postaci półorzeł jest zapewne uszczerbionym orłem książąt z Piastów cieszyńsko-oświęcimskich względnie zatorskich. Książąt, którzy lokowali to miasto, obdarzali go przywilejami i byli jego zwierzchnimi panami. Drugi element godła – murowana wieża odnosi się do władzy samorządu miejskiego, jego organizacji i autonomii w ramach panujących stosunków feudalnych.

Nie ma żadnego znaczenia, że nie występowała ona wówczas w obrębie zabudowań miejskich, bo jest tutaj tylko przekaznikiem pewnych ustalonych treści ideowych. Dla ówczesnych ludzi pieczęć miejska, która była narzędziem uwierzytelniającym dokumenty, musiała być zrozumiała i czytelna w swym przekazie ikonograficznym. Semantyka wizerunku pieczętnego i legenda dotyczyły stanu polityczno-prawnego tego miasta. Herb Wadowic łącząc w sobie dwa elementy symboliki feudalnej i samorządowej spełniał podobną rolę jak w innych miastach księstw śląskich.

Chciałbym w tym miejscu przytoczyć ciekawe skądinąd spostrzeżenie Elżbie-

Fot.1. Odlew najstarszej pieczęci miasta Wadowice (XIV lub XV w.). Zbiory odlewów pieczęci Zakładu Nauk Pomocniczych Historii przy Instytucie Historii UJ (fot. S. Sęk)

Fot.2. Odlew pieczęci mniejszej z herbem miasta (XVI w.). Zakład NPH Instytutu Historii UJ (fot. S. Sęk)

Fot.3. Odlew pieczęci mniejszej (XVII w.). Zakład NPH Instytutu Historii UJ (fot. S. Sęk)

ty Kościak, która badając godła miast śląskich w tym także Wadowic zauważyła, że „(...) należą do miast o niewielkim znaczeniu ekonomicznym, choć wystarczającym, by skutecznie równoważyć pozycję ekonomiczną i polityczną panów feudalnych. Połączenie połowy motywu feudalnego zwykle z połową motywu samorządowego sugeruje zatem równowagę między władzą feudalną a samorządową”.¹⁴

Raz ustalony herb miasta nie jest jednak herbem utrwalonym na zawsze. Podlega on zmianom zgodnie z przemianami ustrojowymi. Spróbujmy teraz odtworzyć dalszą ewolucję herbu miejskiego w okresie staropolskim.

Kolejnymi pieczęciami miejskimi odnalezionymi przez W. Budkę są pieczęcie z dwóch różnych tłoków, ale o takich samych typach przedstawień i wymiarach. Są to pieczęcie okrągłe mniejsze, mające zaledwie 19 mm średnicy, bez napisu otokowego.

W polu środkowym pieczęci tarcza typu renesansowego o dwóch symetrycznych wykrojach u góry, na tarczy nie dzielonej herb miasta w postaci pół orła i wieży.

Nad tarczą litery: C(IVITAS) W(ADOWICE). W przypadku drugiego tłoku litery C i W rozdzielone są kółkiem. Ten typ pieczęci występuje na dokumentach radzieckich z l. 1630- 1677. Powstała ona w II poł. XVI w lub na pocz. XVII (fot. 2.).¹⁵

Zbliżoną do powyższych jest pieczęć wyciskana na dokumentach z lat 1643-1678, wykonana w XVII wieku, okrągła o średnicy 24 mm. W polu środkowym pieczęci blaszany barokowy kartusz. W kartuszu tarcza o czterech zaokrąglonych rogach. Na tarczy jak wyżej nie dzielonej herb miasta taki, jak na poprzednich trzech pieczęciach- pół orzeł i wieża. Nad tarczą również litery C W (fot. 3.).¹⁶

O funkcjonowaniu kancelarii miejskiej niewiele można powiedzieć. Z analizy okresów używania powyższych pieczęci wynika, że od XVI do XVII w. w kancelarii miejskiej posługiwano się wszystkimi trzema tłokami. Najstarszy z nich z niemiecką nazwą miasta odgrywa rolę pieczęci większej miasta i jest wyciskany tylko przy wydawaniu znaczniejszych dokumentów. Natomiast pozostałe są typowymi pieczęciami mniejszymi, kancelaryjnymi używanymi w korespondencji bieżącej, w sądach radzieckich.

Zapiska z 1650 roku potwierdza tę tezę. Jest to oświadczenie ustępującego burmistrza Walentego Lenia o stanie zasobów skarbcza miejskiego, które znalazły się w jego posiadaniu. Obok różnych przedmiotów z ratusza, które przekazuje nowo wybranemu burmistrzowi, wymienia on przede wszystkim 3 tłoki pieczęci miejskich.¹⁷

Burmistrz w swoim domu przechowywał księgi i pieczęcie miejskie. Ratusz zatrudniał pisarza miejskiego, który zazwyczaj był bakalarzem szkoły miejskiej. Był mianowany przez starostę zatorskiego dożywotnio, a od XVIII w. mianowany przez radę miejską. Archiwum kancelarii miejskiej gromadziło dokumenty w dwóch grupach: *acta maiora* – sprawy ważniejsze, głównie dotyczące posesji i nieruchomości oraz *acta minora* tj. sprawy mniejsze, rachunki itp.¹⁸

Wiek XV i XVI przyniosły zmianę sytuacji prawnej Wadowic. W 1445 r. nastąpił podział Księstwa Oświęcimskiego. Wadowice weszły w skład Księstwa Zatorskiego, ale nie stało się ono trwałym organizmem polityczno-gospodarczym. Słaba kondycja gospodarcza tych księstw, upadek znaczenia dotychczasowego ich protektora – króla czeskiego w wyniku licznych wojen domowych, a także wzrost potęgi Królestwa Polskiego połączonego unią z Wielkim Księstwem Litewskim powodowały, że książęta oświęcimsko-zatorscy zaczęli co raz bardziej wiązać się z Koroną.

Król Polski Kazimierz Jagiellończyk podporządkował sobie Księstwo Oświęcimskie w roku 1454 jako lenno, a w trzy lata później wykupił je z rąk księcia Jana IV. Książę zatorski Waclaw złożył hołd lenny królowi polskiemu w Krakowie w 1456 roku. Pierwszy etap unifikacji tych ziem z Koroną zakończył się układem głogowskim pomiędzy królem Polski Kazimierzem Jagiellończykiem a królem Czech Jerzym z Podiebradu, w którym król czeski zrzekł się wszystkich swoich praw lennych do tych księstw. Układ ten potwierdził jeszcze syn Kazimierza Jagiellończyka, następca Jerzego z Podiebradu na tronie czeskim – król Władysław w 1474 r. Księstwo zatorskie zostało wykupione z rąk Piastów zatorskich w 1494 roku i po śmierci ostatniego z nich księcia Janusza włączone zostało w 1513 roku przez króla polskiego Zygmunta I Starego do Korony. Jeszcze w roku 1503 król Jan Olbracht przekazał Wadowice z okolicznymi włościami Piotrowi Myszkowskiemu z Mirowa, wojewodzie łęczyckiemu. Wadowice powróciły jednakże do królewskiej ręki w 1540 roku, kiedy to synowie Myszkowskiego Jan i Grzegorz oddali miasto Zygmuntovi I Staremu.¹⁹

Dopiero w 1564 roku na sejmie warszawskim nastąpiło formalne zjednoczenie Księstwa Zatorskiego z Królestwem Polskim.²⁰ Znakiem czasu była rezygnacja z prowadzenia w kancelarii miejskiej ksiąg radzieckich w języku czeskim zastępując go językiem polskim. Odtąd miasto będące w dobrach królewskich starostwa zatorskiego stało się Królewskim Wolnym Miastem Wadowice (*Oppidum Sacrae Regiae Maiestatis*).

Ta zmiana w sytuacji polityczno-prawnej znalazła swoje odbicie również w herbie i na pieczęciach miasta. W XVIII wieku lub jeszcze pod koniec wieku XVII pojawiają się nowe tłoki. Pierwszym z nich jest pieczęć większa miasta, owalna o wymiarach 33x29mm. Napis w otoku głosi:

*SIGILLVM OPPIDI SAE. RAE. MAIESTATIS WADOWICE.

Fot.4. Odlew pieczęci większej z herbem miasta (XVIII w.). Zakład NPH Instytutu Historii UJ (fot. S. Sęk)

Fot.5. Odlew pieczęci mniejszej (XVIII w.). Zakład NPH Instytutu Historii UJ (fot. S. Sęk)

W polu środkowym pieczęci barokowy kartusz błyszczący, nakryty koroną królewską otwartą. W kartuszu tarcza herbowa dzielona w słup. W prawym polu półorzeł z wysuniętą szyją i koroną na głowie, w lewym wieża blankowana. Pieczęć ta występuje na dokumentach z lat 1754 i 1774 (fot.4).²¹

Następna pieczęć z tego okresu (XVIII w.) to pieczęć miejska mniejsza, owalna o wymiarach 28x23 mm. Napis w otoku głosi: *SIGILL[...]MAIESTATIS WADOWICE.

W polu środkowym pieczęci kartusz barokowy, błyszczący, nakryty koroną królewską otwartą. W kartuszu herb miasta na tarczy dzielonej w słup, w prawym polu pół orła z wysuniętą szyją i koroną na głowie, w lewym blankowana wieża (fot. 5).²² Jak widać samo przedstawienie herbowe nie różni się zasadniczo od tego, które widzimy na pieczęci większej.

W tym miejscu chciałbym zwrócić uwagę na kilka zmian jakie dokonały się w herbie Wadowic w oparciu o materiał heraldyczny na tych dwóch pieczęciach:

1. Tarcza zostaje podzielona w słup. Poprzednio godło pół orła i wieży występowało na wspólnym polu, zapewne o takiej samej barwie. Teraz występują na dwóch rozdzielonych polach.
2. Orzeł otrzymuje koronę.
3. Tarcza zostaje zwieńczona koroną królewską.
4. Dodatkowo w legendzie pieczęci pojawia się tytuł Królewskiego Wolnego Miasta Wadowice.

Co oznaczają wszystkie te zmiany w sensie ideowym?

Od XVII wieku miasta Rzeczypospolitej podkreślały coraz częściej na swych pieczęciach, że posiadają status miasta królewskiego.²³ Stąd treść legendy i korona nad kartuszem na pieczęciach miejskich Wadowic w tym czasie. W obliczu nowej sytuacji polityczno-prawnej - włączenia księstwa zatorskiego wraz z Wadowicami do Królestwa Polskiego - orzeł książąt linii Piastów cieszyńsko-oświęcimskich zostaje wyparty przez orła polskiego. Nie ma najmniejszej wątpliwości, że na pieczęciach osiemnastowiecznych miasta Wadowic należy się domyślać pół orła białego w koronie na czerwonym tle. Orzeł biały jest tutaj jednocześnie symbolem króla, pana zwierzchniego miasta oraz Rzeczypospolitej w obrębie której granic znalazło się miasto po wcieleniu w 1564 roku.

Ciekawym źródłem które traktuje o herbie miast księstw oświęcimsko i zatorskiego jest Dziejopis Żywiecki - kronika Żywca Andrzeja Komonieckiego (zm. 1729 r.):

*„Oświęcim ma herb wieżę z orły skrzydlastemi,
Zator ostre trzy miecze stojące na ziemi,*

*Kęty pół orla z trzema jajami na stronie,
A Wadowice basztę i orla w koronie.
Żywiec zaś żubrzą głowę, orla między rogi.
Takie książęta tych miast dały w klejnot drogi”.*²⁴

Tak więc już Komoniecki pisząc swoją kronikę znał herb wadowicki z uszczerbionym orłem królewskim.

Z drugiej połowy XVIII wieku pochodzą dwa inne źródła, które całkowicie już rozstrzygają problem barw w herbie Wadowic. Miasto po pierwszym rozbiore znalazło się w zaborze austriackim. Wiele miast w tym czasie, które znalazły się pod cesarskim panowaniem, starało się w Wiedniu o potwierdzenie swoich dotychczasowych przywilejów, nadanych jeszcze przez królów polskich i uzyskanie nowych. Ta troska o zabezpieczenie swojej sytuacji polityczno-ustrojowej w nowej monarchii często wiązała się również z zatwierdzeniem przez cesarza dotychczas używanego herbu.

W archiwum dworu wiedeńskiego zachował się list burmistrza Wadowic M. Malczewskiego do urzędu cyrkularnego w Myślenicach z 8 VIII 1789 r.²⁵ List został odnaleziony przez dr Henryka Serokę z Lublina. Dzięki jego uprzejmości, a także dzięki uprzejmości dr Zenona Piecha, który przekazał mi informację o tym cennym źródle, przytaczam tutaj niemal w całości jego treść. Burmistrz pisze:

*„(...) Miasto Wadowice za herb swój za posesyji dziedzicznej książąt Oświęcimia i Zatora miał wieżę na polu niebieskim, gdy po tym to księstwo dostało się do Rzeczypospolitej Polskiej ma dane na czerwonym polu pół Orla białego, a więc cała pieczęć reprezentuje się jako tu jest wytchnięta (...).”*²⁶

Jest to pieczęć o wymiarach 34 x 28 mm, nieczytelna (prawdopodobnie pieczęć większa miasta - taka jak na fot. 4).

Wadowice uzyskały zatwierdzenie swojego herbu w specjalnym dokumencie cesarza Franciszka II z 22 X 1793 (*Privilegium auf vier Jahr markte für die Stadt Wadowice*). Sam przywilej jest mi nie znany. Oryginał znajdował się jeszcze przed II wojną w archiwum miejskim, ale wraz z nim zaginął. Wspomina o nim W. Budka, a także H.G. Ströhl. Kopia tego przywileju zachowała się jednak w archiwum wiedeńskim i odnalazł go wspomniany już dr Henryk Seroka.²⁷ W przywileju umieszczono barwny wzór pieczęci miasta, która odtąd miała być w użyciu. Gdy pod koniec XIX wieku Tomasz Pryliński przygotowywał projekt fasady wadowickiego kościoła parafialnego i chciał umieścić nad portalem głównym herb miejski, wówczas zwrócił się do Karola Schmiedehausena, by ten wykonał barwną akwarelę przedstawiającą herb według wzoru pieczęci miejskiej z tego przywileju cesarskiego. Akwarela ta wykonana 16 lutego 1886 w Wadowicach, przekazana została przez żonę T. Prylińskiego w 1896 r. po jego śmierci Bibliotece Czartoryskich w Krakowie, gdzie znajduje się do dziś w zbiorach W. Wittyga (fot. 6, str. 117).²⁸

Pieczęć według tego, co widać na rysunku miała od 1793 roku wyglądać następująco: okrągła, w otoku napis majuskułą * SIGILLUM MUNICIPII WADOWICE, w środkowym polu pieczęci późnobarokowy kartusz z tarczą dzieloną w słup; w prawym czerwonym polu orzeł biały, jednak bez korony, natomiast w lewym

polu biała wieża z trzema cieniami, bramą i dwoma oknami w jednym poziomie. Ową owalną pieczęć okala wieniec herbów ziemskich na tarczach trójkątnych, ułożonych symetrycznie (dwa nad pieczęcią i dwa pod nią). Najpierw są to herby Królestwa Galicji (złote trzy korony w błękitnym polu) i Lodomerii (na drugiej tarczy, w błękitnym polu dwa pasy z przemienne ułożonymi cegłami koloru czerwonego i białego) na tarczach trójkątnych zwieńczonych koronami królewskimi zamkniętymi. W granicach tego królestwa formalnie znalazło się miasto po I rozbiórce Polski. Pod pieczęcią dwa herby na tarczach trójkątnych zwieńczonych mitrami książęcymi księstw Oświęcimskiego (złoty orzeł na tle błękitnym) i Zatorskiego (czerwony orzeł na tle złotym). Barwy orłów książęcych nie odpowiadają tym, które były godłami księstw w okresie staropolskim (por. wyżej). Trudno powiedzieć czy była to celowa zmiana kancelarii cesarskiej, czy pomyłka Schmiedehausena.

Ten ciekawy program heraldyczny oznaczał, że miasto Wadowice od wieków przynależące do księstw Oświęcimskiego i Zatorskiego teraz też wchodzi w skład Królestwa Galicji i Lodomerii, jednego z krajów habsburskiej monarchii austriackiej. Orzeł biały w herbie Wadowic utracił koronę, bowiem król Polski przestał być gwarantem ustroju i suwerenności samorządu miejskiego. Od tej pory stał się nim cesarz austriacki i jednocześnie władca Galicji i Lodomerii. Dwa lata po zatwierdzeniu herbu przestało istnieć Królestwo Polskie. Nie było też korony królewskiej nad kartuszem, która była nawiązaniem do tytułu Królewskiego Wolnego Miasta, którym miasto być przecież nie przestało.

List burmistrza z 1789 i dokument cesarski z 1793 wraz z wzorem pieczęci, zarejestrowany na akwareli Schmiedehausena, są najstarszym jak dotąd znanym źródłem określającym barwy herbu Wadowic. Potwierdzają one prawdziwość tezy, iż przez dłuższy czas w okresie staropolskim herbem miasta było na tarczy dzielonej w słup pół orła białego w koronie na czerwonym tle i biała wieża blankowana na tle błękitnym. Jeśli zaś chodzi o najstarsze przedstawienia godła na pieczęciach z XIV i XVI w., to wydaje się, że w przypadku nie podzielonej tarczy o jednolitej barwie orzeł i wieża występowały na tle niebieskim. Na taką interpretację wskazuje właśnie pismo burmistrza M. Malczewskiego, który mówi że miasto jeszcze od czasów książęcych miało *"wieżę na polu niebieskim"*. Barwa orła jest sprawą dyskusyjną i wymaga dalszych badań. Oczywiście jest bardzo prawdopodobne, że jeśli całość pola była błękitna, to orzeł mógł być złoty tak, jak to widać na rysunku herbu Księstwa Oświęcimskiego z 1886 roku.

Mimo to należy pamiętać, że w heraldyce wnioskowanie na podstawie analogii bywa często mylące, jeśli nie jest poparte dodatkowymi argumentami źródłowymi. Mówienie, że orzeł złoty w błękitnym polu był używany w heraldyce miast górnośląskich jest prawdą, ale trzeba też dodać że nie rzadko również spotykamy w niej orła białego czy też czarnego.

2. Herb wadowicki w okresie galicyjskim

Ustalony patentem cesarskim w 1793 roku herb miasta był konsekwentnie używany przez cały okres rządów austriackich, a nawet dłużej, z niewielkimi tylko zmianami, co postaram się pokazać na kilku wybranych przykładach zabytków heraldycznych z tego czasu.

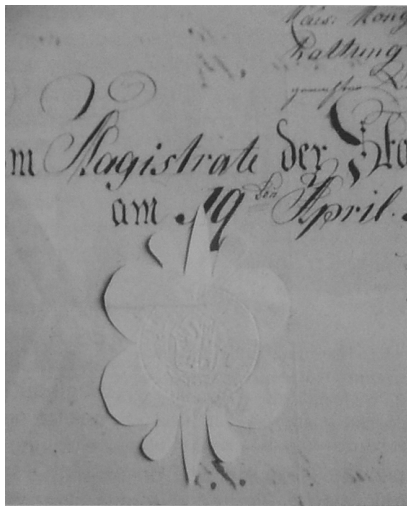
Z chwilą objęcia tych ziem przez Austrię zmieniło się nie tylko położenie polityczno-geograficzne miasta. Rząd wiedeński wprowadzał także nowe stosunki ustrojowe na wzór tych panujących w monarchii habsburskiej. Kończyła się epoka ustroju prawa chełmińskiego. Miasto należało do cyrkulu myślenickiego i funkcjonowanie rady miejskiej od 1784 oparte było na prawie austriackim. Zaraz po I rozbiórce cesarzowa Maria Teresa zażądała holdu od wszystkich miast galicyjskich. Wadowice taki hold złożyły w grudniu 1772 roku.²⁹ Do kancelarii miejskiej powoli wchodził język niemiecki.

W roku 1819 w Wadowicach utworzono osobny cyrkuł, a w 1820 miasto wraz z Księżtewami Oświęcimskim i Zatorskim włączono do Związku Niemieckiego i pozostawały w nim do 1850 roku.³⁰ W późniejszym czasie miasto przechodziło wraz z całą monarchią i Galicją kolejne reformy administracyjne. W roku 1855 powstała tutaj siedziba obwodu, a w roku 1867 starostwa.³¹ Ustawa gminna 1889 roku wprowadzała w Wadowicach status prawa miejskiego i na nowo określała jego ustrój.³²

Zmiany polityczne i ustrojowe wywarły także wpływ na herb miejski. Od roku 1793, jak już było mówione, Wadowice używają pieczęci nadanej przez cesarza. Taką pieczęcią jest odcisk na dokumencie z 19 IV 1811 roku, znajdujący się w Teinach Antoniego Schneidra w Archiwum Państwowym na Wawelu.³³ Jest to pieczęć okrągła o średnicy 40 mm, opłatkowa; napis w otoku głosi: * SIGILLUM MUNICIPII WADOWICE. W polu środkowym pieczęci tarcza z herbem miasta o ściętych górnych rogach, na tarczy dzielonej w słup pół orzeł polski w koronie z wysuniętą szyją w prawym polu i wieża z bramą trzema cieniami i dwoma oknami ułożonymi w tym samym poziomie i jeszcze jednym owalnym poniżej. Wokół tarczy z herbem miasta wieniec herbów ziemskich: Królestwa Galicji i Lodomerii oraz Księstw Oświęcimskiego i Zatorskiego (fot. 7).

Wszystko więc zgodnie z patentem cesarskim z 22 X 1793 roku z jednym małym wyjątkiem. Orzeł ma na głowie koronę. Władze miasta nie zrezygnowały więc z tej oznaki suwerenności i świadomie lub nie nawiązywały do osiemnastowiecznego przedstawienia godła.

Barczo podobne są pieczęcie, które są znane z dokumentów z lat 1830-1836.³⁴ Pieczęć opłatkowa, owalna o średnicy 42 mm, napis w otoku niestety na zachowanych egzemplarzach słabo czytelny: SIGILLUM [...]GIAE [...]RIS CIVITATI[...] WADOWICE. Zły stan nie pozwala także na właściwe określenie godła na tarczy w środ-

Fot. 7. Pieczęć miejska na dokumencie z 1811 roku. Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Krakowie (Fot. S. Sęk).

Fot.8. Herb miasta na drzwiach Liceum Ogólnokształcącego im. M. Wadowity (ul. Mickiewicza), dawniej gimnazjum.

kowym polu pieczęci. Na odcisku z 1836 roku pół orzeł w prawym polu tarczy jest bez korony. Wokół tarczy wieniec czterech herbów, odpowiadającym poszczególnym ziemiom zgodnie z regulacją z 1793 roku. Widać stąd, że starano się w kancelarii miejskiej przestrzegać wzoru pieczęci i herbu Wadowic nadanego przez cesarza Franciszka II.

Nieco inną jest pieczęć na dokumencie określającym ceny na rynkach wadowickich z 29 VIII 1838 r.³⁵ Jest pieczęć mniejsza, której wówczas również używano w kancelarii, tylko w formie napisu minuskulego w okrągłym polu pieczęci: *Magistrat der K. Fr. Kreistadt Wadowice*. Zresztą przez cały okres austriacki używano tego typu pieczęci lecz ze względu na brak przedstawienia herbowego ich analiza nie należy do przedmiotu tego artykułu.

Jedną z pieczęci miejskich używanych po reformie 1867 roku jest ta z dokumentu z 1870 r., który dotyczy wyborów do sejmiku krajowego.³⁶ Pieczęć w formie okrągłej, średnica 45 mm. Napis w otoku słabo czytelny:

MAGISTRAT [...] CIVITATIS WADOWICE. Kartusz blaszany, stylizowany, w kartuszu tarcza z herbem. Tarcza jest dzielona w słup, w prawym polu pół orzeł z wysuniętą szyją na tle czerwonym, szrafowanym (graficzne przedstawienie barw za pomocą układu kreskowego) i w lewym błękitnym (szrafowanie) wieża blankowana z bramą i dwoma oknami.

Jeśli chodzi o barwy w herbie są one przez cały okres austriacki takie same. Sztuka heraldyczna nakazuje, by herb, który umieszczano na najrozmaitszych budowlach, sztandarach czy innych zabytkach kultury materialnej, akcentował udział jego właściciela w ich fundacji.

Poświęcę teraz parę słów obecności herbu Wadowic w architekturze miasta.

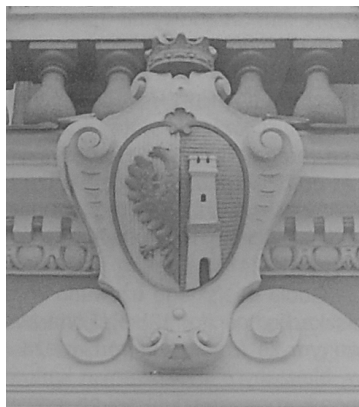
W roku 1866 zostało otwarte w Wadowicach niższe cztero-klasowe gimnazjum humanistyczne. Przez pierwszych dziewięć lat szkoła miała swą siedzibę w ratuszu miejskim. Szkoła szybko się rozwijała i potrzebowała większego budynku, bardziej sprzyjającego edukacji młodzieży. Dzięki staraniom miasta i m.in. z jego funduszy wzniesiono budynek C.K. Gimnazjum Klasycznego przy ulicy Wiedeńskiej (dzisiaj Mickiewicza) według projektu Teofila Żebrowskiego.³⁷ Ta fundacja została upamiętniona na drzwiach (1875) wejścia głównego do budynku, gdzie umieszczono herb miasta (fot. 8). Na tarczy dzielonej w słup pół orła i wieża blankowana. Barwy godła i pół były zgodne z barwami wówczas używanymi przez władzę miejskie. Niestety po zmianie herbu w XX wieku zamalowano tamte dawne barwy i naniesiono nowe, niszcząc w ten sposób autentyczność tego cennego zabytku.³⁸ Ponadto pół orzeł posiada na skrzydle przepaskę. Tego elementu nie spotykano wcześniej w heraldyce miasta.

Kolejną wielką fundacją zasługującą na uwagę jest przebudowa fasady ko-

ścioła parafialnego. Rekonstrukcja kościoła parafialnego trwała z przerwami od 1893 roku przez następne 20 lat.³⁹ Miasto wspierało wysiłki komitetu parafialnego przy restauracji nie tylko finansowo. Wyrazem tego jest obecność herbu w kartuszu nad portalem wejścia głównego do kościoła. Fasada zaprojektowana została przez znanego architekta Tomasza Prylińskiego autora m. in. projektów restauracji Sukiennic i Zamku Królewskiego na Wawelu oraz projektu Teatru Miejskiego w tym mieście. Fasada kościoła wadowickiego była jedną z jego ostatnich prac (zmarł w 1895 r.). Sama przebudowa fasady i hełmu wieży zakończona została w 1897 roku.⁴⁰

Kartusz z herbem zaprojektowany według rysunku Schmiedehausena (por. wyżej) pod względem barw odpowiadał herbowi z 1793 roku. Architekt umieścił tylko nad nim koronę królewską. Pryliński jakby przewidując nadchodzące zmiany w barwach wadowickiego signum, oznaczył pola szrafowaniem. Tak więc wbrew temu, co dzisiaj widać dzięki przemalowaniu pól i godła, herb Wadowic w kartuszu nad portalem głównym kościoła parafialnego wygląda następująco: na tarczy owalnej podzielonej w stęp w prawym czerwonym polu biały polski pórzel z wysuniętą szyją (bez korony), a w polu lewym błękitnym biała wieża z trzema cieniami, bramą i jednym oknem (fot. 9).

Miasto partycypowało również w kosztach budowy gmachu Wydziałowej Szkoły Żeńskiej przy ulicy Długiej (dzisiaj H. Sienkiewicza), który wzniesiono w latach 1899- 1901. Nad portalem głównym umieszczono kartusz z herbem Wadowic prawie takim samym jak na kościele (fot. 10). Podobieństwo dotyczy zarówno kształtu godła oraz barw. Tutaj także użyto szrafowania pól. Tak jak w przypadku drzwi z dawnego gimnazjum i herbu nad portalem kościoła parafialnego po drugiej wojnie światowej przemalowano pola tarczy i białego pól orła, umieszczając niewłaściwe barwy.

Fot.9. Kartusz nad portalem wejścia głównego do kościoła Ofiarowania NMP w Wadowicach

Fot.10. Kartusz nad wejściem głównym do Szkoły Podstawowej nr I (ul. Sienkiewicza), dawniej szkoła żeńska.

Jeszcze innym przykładem funkcjonowania herbu miejskiego w dobie austriackiej jest jego używanie przez najrozmaitsze instytucje, niekoniecznie wprost związane z wła-

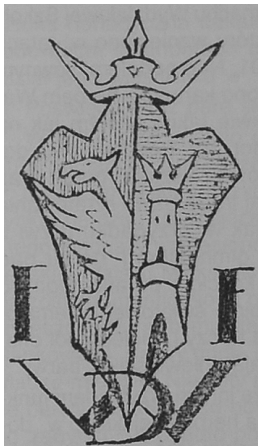
dzami samorządowymi. Takim przykładem jest między innymi sztandar Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Wadowicach. Sztandar został wykonany w 1892 roku. Dziś znany jest tylko z opisu i czarno-białego zdjęcia w zbiorze Ksawerego Fiszera.⁴¹ Herb wyszyty na sztandarze pod względem kolorystyki był tym, który jest znany od 1793 r. Nad tarczą umieszczono coś na kształt hełmu z koroną królewską otwartą i labrami (fot. 11).

Godła miejskiego używano w drukarni Franciszka Foltina (fot 12). Pół orła białego na czerwonym tle (szrafowanie) i wieża na błękitnym, w blaszanym stylizowanym kartuszu, zwieńczonym koroną, znajduje się na jednym z jego druków z 1907 roku.⁴²

Czasy austriackie przyniosły więc utrwalenie używanego najpóźniej od XVIII wieku herbu miasta. Rok 1793 – data wielokrotnie już wspomnianego przywileju jest tutaj datą wielce znaczącą. Upadek monarchii habsburskiej w 1918 roku i powstanie niepodległej II Rzeczypospolitej właściwie nie powinny zmienić godła Wadowic. Czy stało się inaczej ?

3. Zmiany w herbie miasta w wieku XX

Na wypuszczonej przez władze miejskie asygnacie z 1919 widnieje herb Wadowic jeszcze w starej postaci (dla oznaczenia barw znów użyto szrafowania), jednak tym razem orzeł odzyskał koronę.⁴³

Fot.12. Exlibris Foltynów z herbem miasta.

Fot.11. Sztandar wadowickiego „Sokoła” z 1892 roku

W latach dwudziestych i trzydziestych używano pieczęci owalnej z napisem w otoku: MAGISTRAT KRÓL. WOL. MIASTA WADOWICE. Herb w zasadzie nie różnił się od tego na asygnacie.⁴⁴

Po pierwszej wojnie światowej sprawa godła miast, województw i nawet godła państwowego odrodzonej Rzeczypospolitej pozostawała przez długi czas nieuregulowana. Wobec potrzeby przywrócenia niektórym samorządom ich historycznie uzasadnionych herbów, szczególnie miastom z byłego zaboru rosyjskiego, zawarto w rozporządzeniach prezydenta RP z 13 XII 1927 i 24 XI 1930 roku zasady nadawania i zatwierdzania herbów samorządom municypalnym.⁴⁵ Na podstawie tych regulacji miasta mogły starać się o zatwierdzenie lub nadanie herbu w ministerstwie spraw wewnętrznych. W przypadku miast historycznych należało do podania dodać

rysunek i historyczne uzasadnienie używanego godła.⁴⁶ Podań nadesłano wiele lecz większość nie spełniała wymogów instrukcji ministerialnych oraz w ogóle zasad sztuki heraldycznej. Dlatego w 1934 r. zwrócono się do Wydziału Archiwów Państwowych i Wydziału Sztuki przy Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z prośbą o korektę nadesłanych podań pod względem graficznym i historycznym.⁴⁷

Pierwszym miastem, któremu MSW zatwierdziło herb, była Łódź (5 VI 1936 r.). Do maja 1939 roku zatwierdzono herby 104 miast. Opisy były drukowane w „Monitorze Polskim” bez barwnych wizerunków, które w dwóch egzemplarzach opracowywał Wydział Sztuki. Jeden stawał się własnością miasta, drugi zostawał w MSW.⁴⁸

Nie są znane szczegóły zmiany herbu Wadowic. Nie wiadomo, kto przeprowadził kwerendę archiwalną i kto opracował projekt. Dokumentacja tych czynności nie zachowała się, uległa zniszczeniu podczas wojny. Faktem jest, że miasto uzyskało nadanie nowego herbu w 1938 roku. Celowo używam określenia „nowego herbu”, bowiem wyglądał on następująco: na tarczy trójkątnej dzielonej w słup, w prawym błękitnym polu pół złotego orła, w lewym polu czerwonym biała blankowana baszta (wieża). Tak więc w nowym herbie orzeł złoty zastąpił orła polskiego i barwy pół zostały odwrócone w stosunku do tych, które obowiązywały do tychczas. Przyjęto, że orzeł w herbie Wadowic jest orłem górnośląskim książąt cieszyńsko-oświęcimskich, sugerując się zapewne m.in. barwami miast śląskich takich jak Opole, Cieszyn, Bielsko. Stąd też orzeł wadowicki miał być w momencie nadania herbu przez książąt orłem złotym w błękitnym polu tarczy.

Czy rzeczywiście była to „historycznie uzasadniona” zmiana? Próbowałem wykazać już powyżej, że nie można z całą pewnością wnioskować o barwach herbu w jego najstarszej postaci. Wiemy na pewno, że nie było podziału pola i było ono jednolite, zapewne błękitne. Wiemy również, że najpóźniej od XVIII wieku w herbie Wadowic figuruje pół orła polskiego w koronie. Baszta (wieża) w polu czerwonym pojawia się dopiero w 1938 roku. Wcześniej zawsze była w polu błękitnym.

W ten sam sposób zostały zmienione barwy w herbach innych miast m.in. Wodzisławia Śląskiego i Kęt.⁴⁹ To podporządkowanie herbów wielu miast śląskich jednemu kanonowi uszczerbionego orła górnośląskiego wydaje się być fatalną pomyłką heraldyczną.

Wadowice nie od zaraz zaczęły używać nowego herbu. Nie udało się go wprowadzić jeszcze przed wybuchem wojny. W wydany w Warszawie w 1939 roku herbarzu A. Chomickiego opisane jest godło, które obowiązywało przed 1938 rokiem.⁵⁰ Jeszcze kilka lat po II wojnie był w użyciu stary wizerunek np. na znaczkach opłaty skarbowej.

Dzisiaj obowiązują takie barwy, jakie nadało miastu MSW w 1938 roku.

Ostatnia zmiana herbu nastąpiła w roku 1995 i wiąże się z wyborem w 1978r. na Stolicę Apostolską pierwszego papieża Polaka, urodzonego w Wadowicach kardynała Karola Wojtyły. Rada Miejska chcąc uczcić ten fakt w dniu 31 sierpnia 1995 roku działając na podstawie ustawy o samorządach gminnych z dn. 8 marca

1990 r., która pozwala samorządom określać jakim godłem chcą się posługiwać, podjęła uchwałę o herbie miasta następującej treści:

„Herb Miasta Wadowice stanowi: Tarcza dwudzielna w słup. W polu prawym błękitnym pół złotego orła Piastów śląskich z czerwonym dziobem i takimiż szponami. W polu lewym czerwonym pojedyncza srebrna (biała) blankowana baszta z trzema oknami i drzwiami.

Tarcza zwieńczona jest złotą koroną królewską [zamkniętą (aut.)].

Pod tarczą podłożone znajdują się skrzyżowane ukośnie klucze piotrowe piórami na zewnątrz.

Klucz skierowany lewoskośnie jest złoty, zaś klucz skierowany prawoskośnie jest srebrny.

Klucze złączone są czerwonym sznurem.¹⁶¹ (herb pokazany jest na ostatniej stronie okładki)

W ten oto sposób, umieszczając w herbie miasta element herbu Watykanu, klucze św. Piotra, kolejny raz Rada Miejska podkreśliła związek papieża z Wadowicami. Fakt ten jest powszechnie znany i nikt chyba mu nie zaprzecza. Nie powrócono w 1995 roku do dawnych barw i po raz kolejny błędnie utrwalono złotego pół orła górnośląskiego, zamiast przywrócić polskiego uszczerbionego orła białego w koronie. Ponadto zwieńczono kartusz koroną królewską zamkniętą, podczas gdy zawsze dotychczas była to korona otwarta.

Podobnie Radom i Zakopane kierując się takimi samymi względami przejęły do swych herbów elementy herbu papieskiego, powiększając tym samym grono „papieskich miast”.

4. Zakończenie.

Jak wynika z powyższego wywodu herb miasta Wadowic zmieniał się na przestrzeni wieków w zależności od sytuacji politycznej i przede wszystkim stosunków prawno-ustrojowych.

Najpierw jeszcze za czasów książąt oświęcimsko-zatorskich (od XIV lub XV w.) było to godło pół orła i wieża na jednolitym tle, być może błękitnym.

Później po włączeniu miasta do Rzeczypospolitej (najpóźniej w pocz. XVIII w.) tarcza zostaje podzielona w słup i w prawym czerwonym polu pojawia się pół orła polskiego w koronie, a w lewym błękitnym polu blankowana wieża. Nad tarczą góruje korona królewska otwarta.

Taki herb, lecz bez korony dla orła zatwierdza w 1793 roku cesarz Franciszek II i obowiązuje on do 1938 r.. W okresie galicyjskim do poł. XIX w. występuje w towarzystwie herbów ziemskich Królestwa Galicji i Lodomerii oraz Księstw Oświęcimskiego i Zatorskiego. W II poł. XIX w. powraca nad tarczę korona królewska otwarta.

W wieku dwudziestym herb Wadowic dwukrotnie ulega zmianom. Najpierw w 1938 roku, kiedy biały uszczerbiony orzeł polski zostaje wyparty przez śląskiego złotego pół orła na błękitnym polu, a biała wieża odtąd jest na czerwonym polu. Potem w 1995 r. zmiana herbu polega na podłożeniu pod tarczę kluczy papieskich i zwieńczenie jej koroną królewską zamkniętą.

Na zakończenie chciałbym jeszcze dodać, iż herbom na kartuszach nad portalami w kościele parafialnym i dawnej szkole żeńskiej oraz na drzwiach wejściowych dzisiejszego liceum ogólnokształcącego (kiedyś gimnazjum) należałoby przywrócić ich pierwotne barwy. Dbalność o zgodność historyczną powinna mieć pierwszeństwo przed aktualną modą heraldyczną.

*

Marcin Płaszczycza jest studentem V roku historii na Uniwersytecie Jagiellońskim. Jego zainteresowania obejmują m. in. problematykę heraldyki samorządowej, ikonografii historycznej.

*

Przypisy

- ¹ Omówienie osiągnięć dziewiętnastowiecznej i przedwojennej heraldyki miast dał M. Haisig, *Sfragistyka i heraldyka miast polskich w świetle dotychczasowych badań*, Nauka i Sztuka, t. 6/ 1947, s. 77-95.
- ² Jak dotąd o herbie pisali: A. Gajczak, *Wadowice miasto rodzinne Jana Pawła II*, Warszawa 1986, s. 38-39. Autor próbuje wykazać prawidłowość barw stosowanych w herbie miasta od 1938 r argumentując, że były one używane już od XIV w., co jest błędem. Ponadto w oderwaniu od wszelkich przesłanek źródłowych twierdzi, że herb miastu nadał książę oświęcimski Władysław (panował 1316-1321). Kolejny autor to Andrzej Nowakowski, *Z dziejów miasta i parafii Wadowice. Szkic historyczno - prawny*, Kraków 1985, s. 40-41. Również nie ustrzegł się pomyłki twierdząc, iż w 1793 roku Wadowice otrzymały herb w postaci: „(...) na prawym białym polu półorzel polski, na lewym, niebieskim, biała wieża. Jest to zapewne uszczerbiony orzeł górnos Śląski” (tamże, s. 41). Najważniejszym dotychczas opracowaniem, omawiającym herb i pieczęć miejskie okresu staropolskiego, jest artykuł Włodzimierza Budki, *Pieczęcie dawnych miast Księstw Oświęcimskiego i Zatorskiego*, *Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne*, z. 16, 1934, s. 87-97.
- ³ Gumowski M., Haisig M., Mikucki S., *Sfragistyka*, Warszawa 1960 s. 235.
- ⁴ Lokację Wadowic na prawie niemieckim zajmowano się już w nauce. Pozwólę wymienić sobie w tym miejscu zdecydowanie najważniejsze prace z ostatnich lat: A. Nowakowski, *Z dziejów miasta i parafii Wadowice. Szkic historyczno - prawny*, Kraków 1985, szczególnie rozdz. I i II. Również tego samego autora, *Ustrój Wadowic w dawnej Polsce*, [w:] *Królewskie Wolne Miasto Wadowice. Studia z dziejów i ustroju miasta*, Warszawa 1994, s. 20-46. Na uwagę zasługuje praca J. Rajmana, *Średniowieczne Wadowice na tle osadnictwa nad Skawą i Wieprzanką*, [w:] *Wadowice. Studia z dziejów miasta*, Wadowice 1997, s. 23-62.
- ⁵ *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstentümer im Mittelalter*, wyd. C. Grünhagen, H. Markgraf, t.1-2, Leipzig 1881-1883, cz.2, s. 577.
- ⁶ Tamże, s.579-580.
- ⁷ Budka W., *Pieczęcie dawnych miast...*, s. 94. Gumowski M., *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIVw.*, Toruń 1960, s. 233.
- ⁸ Budka W., j.w., s. 94, fig. 16.
- ⁹ Nowakowski A., *Ustrój Wadowic...*, s.23.
- ¹⁰ Zob. przyp. 1
- ¹¹ Por. Kaganiec M., *Heraldyka Piastów Śląskich*, Katowice 1992, s. 78.
- ¹² Problematykę orła piastowskiego w heraldyce miejskiej omawia E. Kościak, *Motywy orła piastowskiego w heraldyce miast śląskich*, Sobótka, R: 2/1974, s. 157-176.
- ¹³ Michniewicz Z., *Zjawiska feudalizmu w symbolice heraldycznej miast śląskich*, Zaranie Śląskie, t.3: 1960, s. 356.
- ¹⁴ Kościak E., j.w., s. 175.
- ¹⁵ Por. Budka W., j.w., s. 94- 95, fig. 17 i 18.
- ¹⁶ Tamże, s. 95, fig. 19.
- ¹⁷ Tarkota J., *Opis miejscowości w księstwie oświęcimskim i zatorskim*, Biblioteka Jagiellońska, rkps 5945, t.2, Wadowice, s. 34. Por. Z. Noga, *Z dziejów Wadowic w XVII –XVIII w. (do czasu I rozbioru Polski w r. 1772)*, [w:] *Wadowice. Studia z dziejów miasta*, Wadowice 1997, s.65.
- ¹⁸ Nowakowski A., *Z dziejów...*, s.44-45.
- ¹⁹ Tamże, s. 20-24.
- ²⁰ Gierowski J., *Historia Polski 1505 – 1764*, Kraków 1986, s.104. Najstarsza zachowana księga radziecka miasta Wadowic z lat 1663- 1671, znajdująca się w Archiwum Państwowym w Krakowie (rkps. IT 261a), jest już spisana w języku polskim.
- ²¹ Budka W., j.w., s. 95, fig. 20.

²² tamże, fig. 21.

²³ M. Hasig, *Studia nad legendą pieczęci miejskiej*, Wrocław 1953, s. 113.

²⁴ *Chronologia albo Dziejopis Żywiecki Andrzeja Komonieckiego*, wyd. S. Grodziski, I. Dwornicka, Żywiec 1987, s. 6.

²⁵ Była to odpowiedź na wcześniejszy dokument cyrkulu z 14 X 1786, który żądał od rajców uporządkowania swoich przywilejów, nadanych przez królów polskich, po to, by mogły być zatwierdzone przez cesarza. Por. J. Lepkowski, *Przegląd zabytków przeszłości z okolic Krakowa*, Warszawa 1863, s. 154.

²⁶ List cytując wedle odpisu dr Henryka Seroki, będącego w posiadaniu dr Zenona Piecha. Oryginał znajduje się w: *Allgemeine Verwaltungsschiv. Vien. Hofkanzlei. Vereinigte österreichische-böhmische Hofkanzlei IV D. 7, Galizien nr 541*.

²⁷ Por. Budka W., j.w., s. 94, który sugeruje, że był to herb w nowej postaci. Tak naprawdę było to jednak zatwierdzenie istniejącego już herbu. Por. Stróhl H.G., *Staedte-Wappen von Oesterreich – Ungarn*, Wiedeń 1904, s. 81. Podobny przywilej uzyskały pobliskie Kęty 15 X 1793 r. (na tarczy dzielonej w słup w prawym polu pół Orła polskiego w koronie, w lewym trzy białe jaja i wstęga symbolizująca Sołę na polu błękitnym). Por. Stróhl H.G., s. 79. Kopia przywileju wadowickiego według tego, co ustalili dr H. Seroka spoczywa w: *Allgemeine Verwaltungsschiv. Vien. Hofkanzlei. Saalbuch nr 256, s. 363-368*.

²⁸ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, *Zbiory W. Wityga*, sygn. MN 566 – Wadowice. Oprócz akwareli Schmie-dechausena są tam także dwie pieczęcie miejskie z okresu staropolskiego.

²⁹ Nowakowski A., *Ustrój Wadowic...*, s. 38-39. Tenże, *Z dziejów miasta...*, s. 65-67.

³⁰ Nowakowski A., *Z dziejów miasta...*, s. 69.

³¹ Tamże, s. 72.

³² Tamże, s. 79.

³³ Teki A. *Schneidera*, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Krakowie. Oddział na Wawelu, sygn. 1670 – Wadowice, k. 75.

³⁴ Tamże, k. 69.

³⁵ Tamże.

³⁶ Tamże, k. 1.

³⁷ Por. G. Studnicki, *Zarys dziejów oświaty i szkolnictwa w Wadowicach*, Wadowice 1996, s. 145-146; oraz A. Kadłuczka, *Architektura i budownictwo Wadowic*, [w:] Wadowice – miasto Jana Pawła II, W. Zin, A. Kadłuczka, K. Kuśnierz, Kraków 1997, s. 74.

³⁸ Orzeł złoty na polu błękitnym i biała wieża na czerwonym.

³⁹ Drozd M., *Organizacja i działalność gminy miejskiej w Wadowicach 1866- 1914*, [w:] *Królewskie Wolne Miasto Wadowice. Studia z dziejów i ustroju miasta*, Warszawa 1994, s. 70-71.

⁴⁰ Kadłuczka A., *Architektura ...*, s. 61.

⁴¹ Zob. Fiszer K., *Złot Sokoli. Pamiętnik I. Zjazdu Polskich Gimn. Towarzystw Sokolich w Lwowie w dniu 5. i 6. Czerwca 1892*, s. 130-138.

⁴² *Katalog okręgowej wystawy przemysłowo-rolniczej w Wadowicach urządzonej od 24. sierpnia do 7. września 1907 roku*. Nakładem Komitetu wykon. Wystawy, Druk. Fr. Foltina, Wadowice 1907, (karta tytułowa). Katalog znajduje się w zbiorach Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Krakowie, ul. Sienna, sygn. 9790.

⁴³ Jedna z asygnat dostępna jest w muzeum Zbiory Historyczne Ziemi Wadowickiej, ul. Kościelna 4.

⁴⁴ Opis pieczęci por. Teki *Marianą Gumowskiego*, Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, rkps. MNK 1481 - Wadowice.

⁴⁵ O regulacjach prawnych w heraldyce ziemskiej i miejskiej okresu II Rzeczypospolite czytają Kuczyński S.K., Pudłowski L., *Udział archiwów państwowych w tworzeniu herbów okresu międzywojennego*, Archeion, T. LXXXII: 1987, s. 97-137. Rozporządzenie mówiło, iż miastom odznaczonym orderem i województwom herb nadaje prezydent, w pozostałych przypadkach czyni to minister spraw wewnętrznych w porozumieniu z ministrem wyznań religijnych i oświecenia publicznego. Tamże, s. 114.

⁴⁶ Tamże, s. 116.

⁴⁷ Tamże, s. 117.

⁴⁸ Tamże, s. 119- 120.

⁴⁹ Odtąd Kęty mają jak Wadowice na tarczy dzielonej w słup w prawym błękitnym polu pół orła złotego, a w lewym trzy kule (symbolizują zwoje tkaniny) i białą wstęgę poniżej. Por. przyp. 27.

⁵⁰ Chomici A., *Herby miast i ziem polskich*, Warszawa 1939, s. 86.

⁵¹ Uchwała nr XIII/ 104/95 Rady Miejskiej w Wadowicach z dn. 31 VIII 1995 roku.

Ilustracja do artykułu: Jak wyglądał herb Wadowic ?, s. 5.

Fot.6. Akwarela K. Schmiedehausena z 1886 r.
Biblioteka Czartoryskich w Krakowie (Fot. S. Sęk)